Hans Vijlbrief

De Groningers hadden altijd gelijk

2024 Prometheus Amsterdam

© 2024 Hans Vijlbrief
Omslagontwerp Bart van den Tooren
Omslagbeeld Kees van de Veen/ANP
Foto auteur ministerie van Financiën
Zetwerk ZetSpiegel, Best
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5766 1

Inhoud

Inleiding 7

Deel 1. Het probleem (januari-september 2022) 9
1 Een onfortuinlijke start 11
2 Net op gang en dan een inval 23
3 Een onrustige aanloop naar de zomer 37
4 Over prijzen en plafonds 57

Deel 2. Het gesprek (oktober 2022-februari 2023) 67
1 Een korte leeswijzer 69
2 Het verhoor 72
3 Gesprekken en veel andere dingen 82
4 De aanloop naar 24 februari 89

Deel 3. Het nieuwe begin (februari-juni 2023) 99
1 Na het rapport 101
2 Praten tot je erbij neervalt 105
3 Nij Begun 117
4 Debat 123

Deel 4. Doen (juli 2023-juli 2024) 133
1 Een politiek dieptepunt gevolgd door campagne 135
2 Een lange, niet zo koude winter 157
3 De sluitingswet in de Eerste Kamer en Kolham, 19 april 2024 169
4 Het einde 180

Epiloog 187

Inleiding

Er zijn drie redenen om een boek te schrijven over de afgelopen twee tot drie jaar.

In de eerste plaats is het voor mij belangrijk deze periode 'van me af te schrijven'. Het was allemaal zo intensief dat dat voelt als noodzaak. Ik doe dat in chronologische volgorde en in vier delen. Een eerste deel waarin ik vooral het probleem en de eerste aanzetten tot een oplossing beschrijf. Die periode loopt ruwweg van januari tot en met september 2022, vlak voordat ik word verhoord door de enquêtecommissie die onderzoek doet naar de gaswinning in Groningen. De tweede periode ('Gesprek') loopt van de herfst 2022 tot het verschijnen van het rapport 'Groningers boven gas' van de enquêtecommissie (februari 2023). Het derde deel is gewijd aan de korte, intensieve periode van eind februari tot juni 2023, toen het debat in de Tweede Kamer plaatsvond over de reactie van het kabinet op het rapport van de enquêtecommissie ('Nieuw Begin', of in het Gronings 'Nij Begun'). Tot slot is er een deel dat de periode bestrijkt van juni 2023 tot de komst van het nieuwe kabinet, dat staat in het teken van 'Doen'.

Er is een tweede reden om dit boek te schrijven. Veel mensen zijn benieuwd wat je als lid van een kabinet eigenlijk doet. Dit boek geeft een indruk wat een staatssecretaris met een beperkte maar intensieve opdracht de hele dag bezighoudt. Ik verklap alvast: de transpiratie overheerst de inspiratie in hevige mate.

Ten slotte, ik heb een verkiezingscampagne gevoerd onder het motto 'Luisteren naar de zachte stem'. Dit thema, dat in het laatste deel van het boek uitgebreid aan bod komt, heeft een bredere betekenis dan alleen voor Groningen. Ik ben als politicus en mens veranderd door Groningen. Daar ben ik Groningen erg dankbaar voor en ik denk dat die les een bredere toepassing heeft. Voordat ik alles verklap: de Groningers hadden altijd gelijk!

Deel 1

Het probleem
(januari-september 2022)

1 Een onfortuinlijke start

Eerste week staatssecretaris Mijnbouw

Het zag er een beetje uit zoals al die persconferenties die in de Verenigde Staten worden gehouden: veel journalisten op stoelen met daarachter een batterij camera's. Het was een uur of halfvijf in de middag van 17 januari 2022 in de zaal van de Staten van Groningen. Er stonden minimaal tien camera's op René Paas (commissaris van de Koning in Groningen), Annalies Usmany (wethouder in de gemeente Eemsdelta) en mij gericht. Ik voelde wel opwinding in de zaal, maar niet zozeer positieve opwinding, meer een mix van medelijden en lage verwachtingen.

Hoe ik me zelf voelde weet ik niet meer precies. Ik was vooral moe, na een eerste week als staatssecretaris Mijnbouw in het kabinet-Rutte IV. Die week was niet bepaald makkelijk geweest. Groningen was eigenlijk gewoon woedend. En die woede richtte zich, in ieder geval gedeeltelijk, op mij.

Ze waren woedend over de brief van mijn voorganger Stef

Blok, die aankondigde dat de gaswinning in Groningen zou worden verdúbbeld. En dat terwijl inmiddels bijna niemand meer twijfelde aan het verband tussen de gaswinning en de aardbevingen.

Ook woedend waren ze over de rijen die voor gemeentehuizen hadden gestaan, een week daarvoor, op de dag van het aantreden van het nieuwe kabinet. Rijen Groningers in de kou om een aanvraag te doen voor een subsidie, alsof het een aalmoes was. En het budget voor die subsidie bleek maar liefst 200 miljoen te laag begroot. Iedereen ontevreden. Duizenden mensen hadden op 15 januari meegelopen in een fakkeltocht door de stad tegen het beleid rond de gaswinning in Groningen.

'Denkt u dat bent neergezet in dit kabinet als een offerlam voor de parlementaire enquête naar de gaswinning?' vroeg een mij onbekende journalist me aan het einde van de persconferentie. Het bleek later Bas van Sluis te zijn van het *Dagblad van het Noorden*. Ik gaf een ontkennend antwoord waarin ik probeerde mijn ergernis te onderdrukken. Nee, natuurlijk was ik niet daarom gevraagd hiervoor, toch? Na het plenaire deel trok Nicolette Stoel, mijn woordvoerder, me mee naar een grote open ruimte waar ik nog een stuk of vijf een-op-eentjes deed. Zittend, mijn rug deed pijn. En ik kon niet al te lang staan. De journalisten waren eigenlijk allemaal best aardig, gaven me het voordeel van de twijfel, maar ze verwachtten er niet veel van. Althans dat voelde ik zo. Dat was ook de algemene opvatting van de journalisten in Den Haag: die arme staatssecretaris.

Hoe was ik in dat provinciehuis in Groningen beland? Terug naar december 2021. Ik was op bezoek bij Sigrid Kaag, die minister van Financiën in het nieuwe kabinet zou worden en met mij over haar nieuwe baan wilde praten. We hadden het over de economie en de overheidsfinanciën, en ergens in dat gesprek zei Sigrid opeens iets over een staatssecretaris op Economische Zaken en Klimaat en dan vooral belast met mijnbouw. Of ik dat iets zou vinden?

Ik heb er niet heel lang over nagedacht en me niet volledig gerealiseerd dat ik het grote probleemdossier Groningen op mijn bord zou krijgen. Ik werd staatssecretaris op het departement waar ik bijna twintig jaar als ambtenaar had gewerkt. Rob Jetten werd minister voor Klimaat en Energie. Ik vond het allemaal leuk.

Begin 2022 bracht ik als aankomend bewindspersoon het gebruikelijke bezoek aan mijn voorganger, Stef Blok. Wij waren oude bekenden. Als thesaurier-generaal had ik in 2011 en 2012 op verzoek van premier Rutte en minister Jan Kees de Jager regelmatig gesprekken met de twee fractieleiders van de partijen in het kabinet. Dat waren Sybrand van Haersma Buma van het CDA en Stef Blok van de VVD. Kajsa Ollongren, toen secretaris-generaal van Algemene Zaken, en ik praatten de heren dan bij over de eurocrisis.

Op donderdag 6 januari vertelde Stef, die ik kende als een vriendelijke, conservatieve man, me kort dat hij een brief naar de Kamer zou sturen waarin hij aankondigde dat de verwachte hoeveelheid gas uit het Groningenveld ruwweg zou verdubbelen ten opzichte van eerdere verwachtingen in het

gasjaar 2021-2022 (dat loopt van oktober tot oktober). Hij zei nog dat dat natuurlijk geen goed nieuws was, maar dat het onvermijdelijk was. Ik geloof eerlijk gezegd niet dat de zwaarte van deze mededeling helemaal tot me doordrong. Ik was duidelijk nog geheel nieuw in het dossier Groningen.

Op maandag 10 januari werd het kabinet-Rutte IV beëdigd op Paleis Huis ten Bosch. Iedereen was in de week daarvoor langs geweest bij de formateur/beoogd premier. Ik had na dat gesprek de leus 'Geen woorden maar daden' uit de kast getrokken toen de pers me vroeg wat ik ging doen voor Groningen. En zo kwam ik dus uit in het paleis. Er heerste op de dag van de beëdiging een licht opgewonden sfeer: een soort eerste schooldag waarbij de mannen in een pak worden gehesen uit vroeger tijden en de dames een poging doen er chic uit te zien zonder te veel op te vallen. Maar liefst 29 bewindslieden kwamen er, met een aantal die het verkeerde lootje hadden getrokken. Eric van der Burg op Asiel en Migratie, Aukje de Vries op Toeslagen, Christianne van der Wal op Natuur en Stikstof en ik op Mijnbouw, lees: Groningen.

Later die middag stond ik bij Algemene Zaken de pers te woord. Date Pijlman was mijn nieuwe politiek assistent (PA heet dat in Den Haag), die toen ik hem in december belde met de vraag of hij dat wilde worden eerst gewoon nee zei, maar later gelukkig van mening veranderde. Deze Date belde me aan het begin van de middag dat René Paas al ongerust aan de telefoon had gehangen om te zeggen dat het helemaal niet goed ging met die subsidie. Hij wilde ook weten of we nog extra geld op de plank hadden liggen.

Mensen die volgens het Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG) wel waardedaling van hun woningen hadden gehad maar niet 'in de versterking zaten' (huizen aardbevingsproof maken) konden 10.000 euro krijgen. Er was voor mijn tijd besloten dat dit zou gaan volgens het principe 'wie het eerst komt, die het eerst maalt'. Het totaal beschikbare bedrag van 300 miljoen zou genoeg moeten zijn, want niet alle 50.000 potentiële adressen zouden een aanvraag doen, zo was de verwachting.

Dat liep dus heel anders. In de loop van de dag vormden zich lange rijen van Groningers die in de kou voor gemeentehuizen stonden te wachten tot ze hun aanvraag konden inleveren. Verder hadden ook veel mensen de hele dag digitaal in de wacht gestaan. De bottomline was dat de pot leeg was terwijl nog lang niet alle aanvragers geld hadden gekregen. De verontwaardiging was enorm. De journaals op de tv openden met boze mensen en iets wat goed was bedoeld kwam als een boemerang terug: op mijn hoofd.

Ik liep vanaf Algemene Zaken naar beneden, van de Statenzaal (naast de Trêveszaal, waar de ministerraad vergadert) naar de pers. Die wilde maar één ding weten: wat ging ik hieraan doen? Ik zei iets in de trant van: 'Ik ga mijn best doen, ik beloof niets, bla bla bla.' Ik was me er na een halve dag wel van bewust dat dit geen *easy ride* ging worden.

De tweede steen des aanstoots was dus de gaswinning. De brief die mijn voorganger Blok aan het parlement had gestuurd getuigde niet van veel inlevingsvermogen. Droogjes werd gemeld dat waar de verwachting voor het lopende gas-

jaar was dat er 3,9 bcm (dat is 3,9 miljard kubieke meter gas) zou worden gewonnen, het nu 7,6 bcm zou worden. De redenen waren nogal technisch: Duitsland vroeg meer gas en de nieuwe fabriek die stikstof moest produceren in Zuidbroek kende vertraging. Dit laatste punt zou me blijven dwarszitten tot in 2023.

Om van gas uit het buitenland (zogeheten hoogcalorisch gas) Groninger gas te maken (geschikt voor onze apparaten, zogeheten laagcalorisch gas) moet je stikstof toevoegen. Om te kunnen stoppen met de winning van gas in Groningen waren dus stikstoffabrieken nodig, zolang mensen en bedrijven het Groningengas nog gebruikten althans. We hadden wel wat van die fabrieken, maar er was meer nodig en dat moest uit Zuidbroek komen.

Na mijn eerste week was het overduidelijk: de Groningers waren woedend. Het debacle van de subsidie en bijna een verdubbeling van de gaswinning, terwijl was beloofd dat we zouden gaan stoppen, het was genoeg. Er werd voor zaterdag 15 januari dan ook een fakkeltocht aangekondigd tegen het beleid rond de gaswinning.

Ernstig

De kamer van de staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat ligt tussen twee aanzienlijk grotere kamers. De gang ziet eruit alsof de laatst overlevende architect uit het Rome van de jaren dertig van de vorige eeuw nog één keer zijn gram

mocht halen. Hoog, symmetrisch, streng. Niet passend bij Nederland, waar de overheidsgebouwen juist altijd klein zijn ten opzichte van de gebouwen waarin geld wordt verdiend.

Oorspronkelijk gebouwd als zetel voor het ministerie van Landbouw en Visserij, moesten er in deze gang nu drie EZK-bewindslieden worden gepropt. Ik kreeg de kamer tussen die van minister Micky Adriaansens en minister Rob Jetten. De eerste had vanzelfsprekend de grootste kamer. Zij was immers verantwoordelijk voor de organisatie van het departement, inclusief de begroting. Rob had de wat kleinere maar ook fraaie kamer als minister voor Klimaat en Energie. En ik zat in de vergaderzaal, omgebouwd naar kamer, tussen hen beiden in. In de eerste weken was er verwarring ontstaan of ik nu formeel stas (staatssecretaris) van EZK was of van Mijnbouw. Ik zei meestal maar gewoon stas Mijnbouw, terwijl ik formeel geloof ik toch gewoon stas EZK was.

In die eerste week probeerde ik te wennen aan deze nieuwe kamer en vocht me door stapels papier heen. Ik heb nog in mijn eerste dagen gebeld met Sigrid Kaag en gevraagd of we 250 miljoen die op de aanvullende post voor Groningen stond – lees: gereserveerd maar nog niet uitgegeven – konden gebruiken om het probleem met de woningverbeteringssubsidie op te lossen. Financiën zag natuurlijk wel dat er weinig anders kon en stemde daarmee in. Op 14 januari, aan het einde van mijn eerste week, heb ik dat ook gemeld aan de Kamer.

Het probleem van de gaswinning was aanzienlijk ingewikkelder. Ik vroeg snel aan de ambtenaren of er echt geen mogelijkheden waren om meer stikstof te kunnen bijmengen uit

andere bronnen dan de fabriek in Zuidbroek. Voorts belde ik met staatssecretaris Graichen in Duitsland om te vragen of die verhoogde vraag uit Duitsland nu echt nodig was. Ik had in de pers tot nu toe alleen maar gezegd dat ik mijn best ging doen. In het debat over de regeringsverklaring op 19 januari had Jan Paternotte, de fractieleider van D66, een motie ingediend om de mogelijkheden in kaart te brengen om weer terug te gaan naar het oude niveau van vóór de verhoging door Blok. Daar had ik de druk vol op gezet, met hulp van de Kamer, maar succes was allerminst verzekerd.

Op 18 januari, de dag na de persconferentie in het provinciehuis, had ik ook kennisgemaakt met twee mannen die een grote rol zouden gaan spelen in de komende twee jaar: Jan Wigboldus, voorzitter van het Gasberaad, en Coert Fossen, voorzitter van de Groninger Bodembeweging. Ze waren allebei boos, vooral Wigboldus, met zwaar Gronings accent. Ze waren boos vanwege de gaswinning en de subsidieverleningsellende, maar ook omdat de vergoeding van schade en de versterking van de huizen veel te veel tijd kostte. Extra boos waren ze omdat ze nergens bij werden betrokken: ze waren uit de vaste overlegsessies met Den Haag gegooid.

Ik probeerde vooral uit te stralen dat ik met hen wilde samenwerken, maar het was de volgende waarschuwing over de zwaarte van het gasdossier. Dit zou niet eenvoudig worden. Inmiddels had de Kamer een soort startdebat gevraagd met de premier en mij over Groningen, voor begin februari.

Het moet anders

Goede en soms ook slechte ideeën ontstaan bij mij nooit terwijl ik intelligent kijkend in mijn leunstoel zit. Ik had in de periode van de eurocrisis, als thesaurier-generaal en rechterhand van de minister van Financiën, al gemerkt dat daar discussie voor nodig is. Jeroen Dijsselbloem en ik kregen altijd de beste gedachten als we weer eens ergens naartoe vlogen en tegen elkaar aan zaten te praten. Zo ook in het Groningendossier. Na enkele dagen of misschien wel weken, met eindeloze briefings over alle regelingen die we de grond uit hadden gestampt en kennismakingen met allerlei hoofdrolspelers, duizelde het me. Ik kreeg geen grip op de cijfers. Had moeite om de essentie van het probleem te zien. En ik had vooral het gevoel dat ik nooit ergens zou komen als ik het vertrouwen van de Groningers niet kreeg.

In een van de gesprekken aan mijn tafel begin 2022 moet het idee van een 'spreekuur' zijn opgekomen, en ook dat ik veel vaker en langer in Groningen zou moeten zijn dan mijn voorgangers. Het was geen echt plan, maar in een gesprek met mijn team dat me door de eerste weken heen hielp – Date, mijn politiek assistent, Nicolette, mijn woordvoerder, en Marloes Konterman, mijn stafmedewerker – kwam dit op. Geen dure consultant, geen drie maanden durend afwegingsproces, maar een paar mensen die zochten naar verbetering. Vooral geïnspireerd door de gesprekken die ik bij mensen thuis had gevoerd, mensen die in de ellende zaten.

We zouden een paar dagen per maand midden in het aardbevingsgebied zijn en die tijd deels besteden aan het voeren

van gesprekken met mensen die het zwaarst waren getroffen door de ellende. De reacties op dit idee, de gesprekken, waren hilarisch. De ambtelijke top vond het maar eng en niet geheel verantwoord. De veiligheid, hoe garanderen we die? Toen ik zei dat we toch gewoon mensen konden screenen voordat ze binnenkwamen, verviel dit argument. Ik werd overigens ook helemaal niet bedreigd. Het tweede argument was lachwekkend en tegelijk ernstiger: wat als mensen zouden denken dat ik, meneer de staatssecretaris, hen echt zou kunnen helpen en dat niet lukte? Toen ik zei dat ik dan maar beter gelijk kon stoppen – in mijn nederige opvatting was ik toch neergezet om iets te verbeteren – was er meer begrip voor het idee. Het gaf nog eens ten overvloede aan hoe ver de overheid en de burgers in Groningen uit elkaar waren gegroeid. En hoeveel moeite politici en ambtenaren moeten doen om die kloof te overbruggen.

Of zoiets slaagt of niet hangt, veel meer dan je bent geneigd te denken, af van de goede uitvoering. Date was in gesprek met Groningse bestuurders over de plek waar wij zouden werken als we in Groningen waren. Ik wilde midden in het aardbevingsgebied zitten en het werd het oude gemeentehuis van Loppersum.

Op 31 januari was ik weer in Groningen. Nog niet om te beginnen met de gesprekken met gedupeerden in het gemeentehuis van Loppersum, maar vooral om kennis te maken met betrokkenen en bij mensen langs te gaan. Ik had die dag het eerste van vele gesprekken met vertegenwoordigers van de organisatie Stut en Steun, die mensen helpt die verdwaald

zijn in de wildernis rond de afhandeling van schade en het verstevigen van de huizen, zodat die veilig zijn bij aardbevingen. Ik was direct onder de indruk. Geen geklaag maar enorme vechtlust om mensen echt te helpen. De bekwame en aardige Henk Smid, van Stut en Steun, was ook boos. Hij vond dat ik maar eens mee moest gaan met hem naar gedupeerde bewoners. Verder had ik een gesprek met een aantal boze wetenschappers, onder leiding van Tom Postmes, wiens rapporten steeds in heel diepe laden waren verdwenen. Tom en zijn collega's hadden veel onderzoek gedaan naar wat de aardbevingen eigenlijk betekenden voor het welzijn van de mensen in Groningen. Daar was verrassend weinig mee gedaan. Die dag eindigde met een vergadering van het bestuur van het Nationaal Programma Groningen (NPG) in Hoogezand.

Duizelt het u al? Al die instituties, al die regelingen. We komen het NPG later nog uitgebreid tegen. Voor nu volstaat het te zeggen dat deze organisatie gericht is op verbetering van de sociale en economische ontwikkeling van Groningen, dat daar door Kajsa Ollongren 1,15 miljard voor was vrijgemaakt in 2019 en dat ik vooral de indruk kreeg dat mensen aan het ruziën waren over het verdelen van de poet. O ja, in die vergadering ging de voorzittershamer van het bestuur van René Paas naar Johan Remkes.

Het eerste debat

De Tweede Kamer had de minister-president en mij uitgenodigd voor een debat over de gaswinning en de gevolgen daar-

van in Groningen op 9 februari. Date en ik hadden besloten om dat voor te bereiden, onder andere met een rondje langs alle Kamerleden die in de commissie-Groningen/Mijnbouw zaten. Dat was een indrukwekkend gezelschap: veel ervaring, veel Groningse of in ieder geval noordelijke roots. Sandra Beckerman van de SP, Henk Nijboer van de PvdA, Agnes Mulder van het CDA, Faissal Boulakjar van mijn eigen partij, Jeroen van Wijngaarden van de VVD, Gert-Jan Segers van de CU en Alexander Kops van de PVV waren de hoofdrolspelers. Ik had van tevoren een zogenoemde beleidsbrief naar de Kamer gestuurd, een uitvinding van Pieter Omtzigt, om goede startdebatten met bewindslieden te kunnen hebben. Uit die brief, geschreven door een van mijn uitstekende ambtenaren, Hans Hindriks, bleek duidelijk dat ik het anders wilde doen, met veel empathie voor de mensen in Groningen. Heel veel concreets stond er nog niet in, behalve rond de gaswinning, waar het zo spoedig mogelijk stoppen al werd aangekondigd.

Ik heb niet zo veel levendige herinneringen aan het debat, behalve dat de Kamer mijn goede wil leek te waarderen, blij was met de nieuwe toon, maar dat wel combineerde met een 'eerst zien, dan geloven'-houding, die ik goed begreep.